

Paul K. Moser, *Surowość Boga. Religia i filozofia na nowo przemyślane*, tłum. Marek Dobrzeniecki, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2021, ss. 318.

Czy Bóg jest surowy? Jeśli surowy, to jak ową surowość pogodzić z głoszonym powszechnie Jego miłosierdziem? Próbę odpowiedzi na te pytania podejmuje Paul K. Moser w wydanej w ubiegłym roku w polskim tłumaczeniu kolejnej książki pod znamienym tytułem *Surowość Boga*. Stawia w niej tezę, że pewien rodzaj surowości jest wpisany nie tylko w charakter samego Boga, lecz również w Jego relację z człowiekiem. Publikacja jest zatem oryginalną próbą zestawienia nie tylko surowości z miłosierdziem, lecz także Bożej sprawiedliwości i miłosierdzia w relacji z człowiekiem.

Paul K. Moser jest amerykańskim filozofem, którego twórczość mieści się w ramach tradycji analitycznej. W swoich badaniach koncentruje się przede wszystkim na epistemologii i filozofii religii. Od roku 1983 wykłada na Loyola University w Chicago, na którym był też szesnaście lat dziekanem Wydziału Filozofii. Jest autorem około 170 artykułów i kilku książek. Do najważniejszych należą: *The Elusive God. Reorienting Religious Epistemology*, *The Evidence For God, Religious Knowledge Reexamined*, *The God Relationship. The Ethics for Inquiry about the Divine*, *Understanding Religious Experience. From Conviction to Life's Meaning*, *The Divine Goodness of Jesus. Impact and Response* oraz prezentowana *The Severity of God. Religion and Philosophy Reconceived*.

Książka składa się z Wprowadzenia w myśl Mosera (autorstwa tłumacza), Wstępu, pięciu rozdziałów i bibliografii. Moser omawia we Wstępie rozumienie pojęcia surowości oraz pełnioną przez nią terapeutyczną funkcję w życiu człowieka. W rozdziale pierwszym (*Surowość a Bóg*) Moser prezentuje własne pojęcie boskości i mądrości Bożej. Precyzuje ponadto związek surowości z moralnym charakterem Boga, zbawczym celem Jego działań wobec ludzi i wolnością podmiotów ludzkich wezwanych do głębokiej przemiany moralnej na wzór Boga. Rozdział drugi (*Surowość a zmienność*) zawiera analizy wpływu zmienności świata na postawę człowieka wobec surowego Boga teizmu judeochrześcijańskiego i miłości *agapē* jako stabilizatora związku Boga z człowiekiem. W rozdziale trzecim (*Surowość a świadectwo*) Moser ukazuje dylematy związane z konfliktem woli ludzkiej z wolą Boga (symbolem jest Ogrójec) i ukryciem Boga przed człowiekiem. Zostały też podjęte kwestie z zakresu epistemologii religii (motywy

poszukiwania Boga, krytyka teologii naturalnej, rola świadectwa, kwestia empirycznego fundamentu wiary w postaci *agapē*, rozumowanie abdukcyjne). W rozdziale czwartym (*Surowość a zbawienie*) autor koncentruje się na kwestii surowości związanej ze zbawczym wysiłkiem Boga wobec ludzi, darmości zbawienia, aktywnej roli człowieka, znaczenia uczynków i wiary, zasługiwania i ludzkiej dyspozycji do przyjęcia zbawienia. W rozdziale piątym (*Surowość a filozofia*) zostaje zaprezentowany projekt filozofii chrześcijańskiej, która winna uwzględniać przesłanie chrześcijańskie, opierać się na Bożej mądrości i praktyce duchowości ewangelicznej. Moser ukazuje też Pawła Apostoła jako przykład filozofa Chrystusa, który dąży do zjednoczenia z Nim przez obumarcie egoizmu, posłuszeństwo Jego woli i kierowanie się miłością *agapē*. W rozdziale tym zawarte są też refleksje dotyczące trzech wersji teizmu i ateizmu (prostego, ewidencjalnego i doksastycznego). Na podstawie wymienionych rozdziałów prezentowanej książki można ukazać kilka zasadniczych idei, na których koncentruje się Moser.

Po pierwsze, twierdzi on, że człowiek jest stawiany w różnych momentach życia w obliczu surowości swej egzystencji w postaci trudu, dyskomfortu, stresu, braku bezpieczeństwa i różnych postaci zła. Może popaść wówczas w stan rozpacz lub uznać, że owa surowość jest dopuszczona przez Boga w imię Jego miłości do człowieka, tym bardziej że człowiek nie zawsze prawidłowo rozeznaje zamiary Boga i w związku z tym ma wobec Niego niewłaściwe oczekiwania. Brak ich spełnienia prowadzi do rozczarowania Bogiem lub do postaw ateistycznych. W tej sytuacji Bóg dopuszcza różne formy surowości jako swoistego środka terapeutycznego, mającego na celu oczyszczenie człowieka z fałszywych wizji i oczekiwań.

Po drugie, Moser przekonuje, że doskonałość Boga może być związana z surowością wobec człowieka z racji moralnych. Bóg, motywowany doskonałą miłością *agapē*, chce bowiem doprowadzić człowieka do zbawienia, czyli pełni życia. Nie stosuje przy tym przymusu, lecz respektuje wolność podmiotu ludzkiego. Relacja między Bogiem a człowiekiem ma być oparta na miłości. Bóg może używać surowości, aby nawrócić człowieka, oczyścić go z egoizmu, zbadać jego motywacje i ukierunkować na wypełnienie Jego woli. Surowość ma zatem sens, ponieważ jej celem jest uzdrowienie woli, pragnień i motywacji. Posługuje się nią osobowy byt boski, który kocha człowieka w sposób doskonały i chce jego najwyższego dobra. Doskonała miłość ma bowiem swój surowy wymiar, o czym świadczą teksty biblijne (zwłaszcza scena Ogrójca). Co więcej, Bóg ustala warunki, na których człowiek z nim współpracuje. Należą do nich ofiarność, gotowość do oddania swojego życia i obumieranie. Ze strony człowieka mogą one być odbierane jako surowe, ale wyłącznie na tych warun-

kach podejmujemy współpracę z Bogiem i dochodzimy do bliskiej z Nim relacji.

Po trzecie, amerykański filozof akcentuje rolę miłości *agapē*. Jest ona przede wszystkim darem Boga, na który człowiek udziela odpowiedzi. Odpowiedź ta nazywa się wiarą. Miłości doświadcza człowiek bezpośrednio (*de re*), a nie za pośrednictwem pojęć i sądów (*de dicto*). *Agapē* jest bezinteresowną miłością, która szuka tego, co najlepsze dla ludzi, nawet dla wrogów. Ma ona wpływ motywacyjny, lecz nie zniewala człowieka. *Agapē* jest wyrazem objawienia się Boga człowiekowi, danym mu w perspektywie pierwszoosobowej. Będąca źródłem *agapē* istota boska działa bowiem przez sumienie. Bóg jest więc dla Mosera źródłem *agapē* i bytem godnym najwyższej czci z racji swego moralnego charakteru. Wiara doświadczona jako forma odpowiedzi na *agapē* (*de re*) ma element interpretacyjny (*de dicto*), odwołujący się do zasady najlepszego wyjaśnienia owego doświadczenia. Dzięki niemu składnik *de re* zaczyna być rozumiany jako osobowy Bóg. Doświadczenie człowieka może wskazywać na to, że został on celowo przez Niego wezwany do porzucenia egoizmu na rzecz bezinteresownej miłości do innych. Pozytywna odpowiedź człowieka na płynące z sumienia wezwanie do *agapē*, przemienienie przez tę formę miłości i zdolność do jej praktykowania są zdaniem Mosera świadectwem na rzecz prawdziwości teizmu.

Po czwarte, Moser podkreśla znaczenie świadectwa na rzecz prawdziwości religii kosztem logicznych argumentów i dowodów. Dokonuje on zatem krytyki tzw. teologii naturalnej, w której zajmowano się argumentacją dotyczącą istnienia i natury Boga. Czyni to z dwóch powodów. Po pierwsze, jej zwolennicy nie potrafili wykazać realności osobowego Boga miłości, o którym mówi się w teizmie judeochrześcijańskim. Po drugie, bohaterowie biblijni nie mieli argumentów teologii naturalnej, co nie przeszkodziło im w nawiązaniu i utrzymywaniu bliskiej relacji z żywym Bogiem. Moser dystansuje się jednak wobec fideizmu. Opowiada się natomiast po stronie ewidencjalizmu, czyli tendencji zmierzającej do oparcia przekonania o istnieniu Boga właśnie na świadectwie. Polega ono na doświadczeniu *agapē*, w wyniku którego człowiek rezygnuje z postaw egoistycznych i zostaje uzdolniony do najwyższej formy miłości. Istnienie i działanie Boga jest najlepszym wyjaśnieniem owej radykalnej przemiany zachodzącej w człowieku. W tym celu Moser rezygnuje ze znaczonego pewnością rozumowania dedukcyjnego na rzecz prawdopodobnego rozumowania abdukcyjnego.

Po piąte, Moser proponuje uprawianie filozofii chrześcijańskiej, której fundamentem jest osobowa mądrość Boża, czyli Jezus i Jego Duch żyjący w człowieku. Uprawianie owej filozofii winno bazować na wewnętrznym

zjednoczeniu z Chrystusem i przemianie dzięki temu całej ludzkiej egzystencji. Ostateczną instancją filozofii chrześcijańskiej jest zatem Jezus Chrystus, który winien mieć wpływ na każdą sferę ludzkiej egzystencji. W filozofii chrześcijańskiej trzeba troszczyć się zatem o spójne świadectwo życia, będącego syntezą wewnętrznych przekonań i praktyką miłości.

Lektura książki Mosera może sprawiać wrażenie, że jest ona nie tyle rozprawą filozoficzną, ile raczej traktatem z zakresu teologii. Taki zarzut pojawia się często w kontekście twórczości amerykańskiego filozofa. Powołuje się on głównie na teksty biblijne, zwłaszcza na Ewangelię i listy Pawła Apostoła, dzięki którym zyskuje pewne racje na rzecz przedstawianych tez. W prezentowanej publikacji Moser nawiązuje jedynie okazyjnie i ogólnikowo do myśli Platona, Arystotelesa, Blaise Pascala i Sorena Kierkegarda. Jego sympatia jest wyraźnie po stronie dwóch ostatnich intelektualistów, od których przejmuje krytyczne nastawienie do rozumowej spekulacji w religii i podkreśla znaczenie właściwego stylu życia przez naśladowanie Boga. Niemniej troska o precyzję języka, analiza pojęć, spójność wyводу i rozważanie logicznych możliwości są istotnymi przesłankami na rzecz tego, aby przyznać pisarstwu tego autora charakter filozoficzny. I co warto podkreślić, powyższe cechy wyvodu Mosera są też wyróżnikiem filozoficznej tradycji analitycznej, do której jest zaliczany.

Wydaje się, że twórczość Mosera można postrzegać jako pewien nurt filozofii sapiencjalnej. Jej celem jest nawrócenie człowieka, wskazanie mu terapii na różne formy cierpienia, uwolnienie od lęku przed śmiercią oraz doprowadzenie do zdobycia życiowej mądrości. Jej przejawem jest m.in. spójność ludzkiej egzystencji.

Moser ma też niewątpliwie swój wkład w rozwój filozofii wiary, w której podkreśla pierwszeństwo łaski, kwestionuje rolę zasług, akcentuje rangę wolności podmiotu ludzkiego i aktywnej współpracy z Bogiem. Bliskie są mu intuicje Johna H. Newmana, Martina Heideggera i Karla Rahnera, którzy, kosztem spekulacji dokonujących się w ramach teologii naturalnej, dowartościowali znaczenie głosu ludzkiego sumienia jako swoistego świadectwa na rzecz realnego istnienia i moralnej natury Boga. Świadectwo, a nie argumentacja są zatem fundamentem wiary religijnej. Moser postuluje też, mimo licznych kontrowersji związanych z tym terminem, konieczność uprawiania filozofii chrześcijańskiej. Jej celem jest nie tylko poznanie osobowej mądrości Bożej, lecz nade wszystko zjednoczenie z Nią i przemiana całej osobowej egzystencji. Filozofia wiary Mosera ma więc charakter personalistyczny.

Książka Mosera jest ważną publikacją, której celem jest przemyślenie na nowo religii i filozofii w kontekście koncepcji grzeszących jednostronnością. Autor proponuje nowe spojrzenie na kwestię surowości, która ma się

stać swoistym środkiem terapeutycznym danym człowiekowi przez Boga w celu wyzwolenia go z egoizmu i otwarcia się na Jego miłosierdzie. Moser akcentuje też potrzebę wrażliwości człowieka na świadectwo sumienia, dzięki któremu ma on okazję doświadczenia objawiającego się Boga. W religii zdaje się bowiem bardziej liczyć siła świadectwa niż siła argumentu.

Karol Jasiński
Olsztyn